

MOLDOVA'NIN AB ÜYELİĞİ SÜRECİNDE GAGAUZ ÖZERK BÖLGESİ BAĞIMSIZLIĞA MI YÜRÜYOR?

Bilgehan Atsız GÖKDAĞ*

Özet

1994 yılında Moldova devleti içinde özerk bir statü elde eden Gagauz Türkleri son dönemlerde bağımsızlık kartını çıkarmasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Rusya Transdinyester ve Gagauzya bölgesindeki etnik ve kültürel kimlik farklılığını kendi lehine kullanarak Avrupa Birliği (AB) yolunda ilerlemeye çalışan Moldova'ya istikrarsızlığa sürüklemektedir. Transdinyester'in 20 yıldan fazla devam eden defacto olarak tek taraflı ilan ettiği bağımsızlığına, Gagauz Türklerinin Şubat 2014'te olası bir Moldova-Romanya birleşmesi ve AB ile ortaklık anlaşması olması durumunda bağımsızlığını ilan edeceğini duyurması Moldova'nın AB üyeliği yolunda önemli engellerden biridir. Gagauz Özerk Bölgesi yöneticileri Moldova'dan daha fazla ekonomik yardım almak için de bağımsızlık kartını Moldova'ya karşı kullanırken Rusya gibi güçlü bir devleti de kendisine hamî olarak seçme düşüncesindedir. Türkiye, Gagauz Türklerinden Moldova'nın toprak bütünlüğünü bozacak hareketlerden kaçınmasını ve AB yolunda engeller çıkarmasını istemektedir. Ukrayna'da AB yanlılarının sokak eylemleriyle Rusya yanlısı iktidara son vermesi Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına yol açmıştır. Moldova Komünist Partisi, Gagauz ve Transdinyester halkı Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda Moldova'da sahneye süreceği müttefik unsurlardır.

Anahtar Kelimeler: Moldova, Gagauz Türkleri, Rusya, Transdinyester, Avrupa Birliği.

Abstract

The Gagauz Turks who had an autonomous status in Moldovan State in 1994 has attracted the attention by expressing their demands for independence recently. By using the diversity of ethnic and cultural identity in the region of Transnistria and Gagauzia in the favor of itself, Russia has caused the instability of Moldova which has been trying to make progress in European Union. That Transnistria has had its actual and one-sided independence for more than 20 years, The Gagauz Turks have noticed that they would declare their independence in the case of a possible union between Moldova and Romania and a partnership agreement with EU on February, 2014 is one of the significant obstacles on the way to the European Union in

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, batsiz@gmail.com

terms of Moldova. While the leaders of the Gagauz self-governing region have reflected their opinions about independence towards Moldova to get more help in terms of economy, They have been thinking of selecting such a powerful country like Russia as a protector of themselves as well. Turkey requests the Gagauz Turks to avoid the actions which harm the territorial integrity of Moldova and causing any obstacles for EU. That the EU-sided people ended the Russian-sided power by protesting in the streets has resulted in the connection of Crimea to Russia. Moldova Communist Party, Gagauz and Transnistria are the allies of Russia in the direction of its interests in Moldova.

Keywords: Moldova, Gagauz Turks, Rusia, Transnistria, European Union.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla ortaya çıkan 15 ayrı devletin bazılarında etnik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar görüldü. Bu cumhuriyetlerden biri olan ve Sovyetler Birliği'ne II. Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya'dan koparılarak en son dahil edilen Moldova Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk yıllarında Transdinyester ve Gagauzya sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. 2012 yılında Avrupa Birliği karşıtı bir iktidarı protesto etmek için Kiev meydanını dolduran Ukrayna halkı, istediği iktidar değişimini direnerek elde etmiş, Rusya yanlısı iktidar düşmüştür. Ancak, ne var ki ülke bir kaosun içine çekilerek toprak kaybına uğramıştır. Kırım'da yapılan halk oylaması sonucu önemli bir parçasını Rusya'ya vermek zorunda kalan Ukrayna'da; Rusya ile olan diğer sınır bölgelerinde de olası çatışmalar; uzun vadede Rus etnik unsurunun yaşadığı bölgelerin ayrılarak Rusya'ya geçeceğini göstermektedir. Moldova'nın Ukrayna ile Romanya arasındaki jeo-stratejik konumu ülkeyi Rusya ile NATO'nun rekabet alanlarından biri haline getirmiştir. Ukrayna'dan farklı olarak Moldova hakkında yoğun bir AB sempatisi oluşmamış, bununla beraber ateşli bir şekilde Rusya'nın oluşturduğu Gümrük Birliği'ne girme taraftarı olan bir halk kitlesi başta Transdinyester ve Gagauzya bölgesinde yaşamakta olup, Moldova'dan ayrılma tehdidiyle istikrarsızlık alanı oluşturmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında Gagauzlara göre daha bir Rusya yanlısı olan Transdinyester bölgesi özerkliğini ilan etmiş; ardından Gagauzya, Moldova içinde özerklik statüsü için mücadele vermiş ve 1994 yılında bu hakkı elde etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmaya yüz tuttuğu bir dönemde, 19 Ağustos 1991'de, Romanya'yla Ukrayna arasına sıkışmış, halkının % 65'i Romence konuşan Moldova'nın güneybatı köşesinde bağımsız bir Gagauz Cumhuriyeti ilan edildi. Gagauz Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Ruslar ve Ukraynalılar da Dinyester'in doğusundaki bölgede, eski komünistlerin yönettiği kendi Sovyet cumhuriyetlerini (Sovyet Sosyalist Moldova Cumhuriyeti Dinyester) ilan ettiler. Bugün Transdinyester ve Gagauzya bölgesinde yaşayan halklar Rusya'nın Moldova'daki dostları olarak dik-kati çekmektedir. Tarakliya da; yaklaşık 40.000 nüfusuyla, çoğunluğu Ga-

gauzya gibi Rus yanlısı olan Gagauzya'ya komşu bir bölgedir. Tarakliya nüfusunun büyük kısmını etnik açıdan Bulgar kökenliler oluşturmaktadır. 2014 Nisan'ında Tarakliya şehri Belediye Başkanı Sergey Filipov da Kişinev'e karşı sesini yükseltti. "Merkezi hükümetin yerel idareleri zayıflatma tavrı devam ettiği takdirde yakında hiç bir fonksiyonumuz kalmayacak" diyen Filipov, Gagauz Özerk Bölgesi'ne bağlanmayı düşünebileceklerini söyledi (<http://www.cihan.com.tr/news>).

Tarihte değişik isimlerle anılan ve Osmanlı döneminde Boğdan diye bilinen Moldova bölgesi, yakın zamanlara kadar Rusya ile Romanya arasında sık sık el değiştirmiştir. Rusya'nın Moldova'nın da dâhil olduğu bölgeyi ele geçirmesi, 19. yüzyılın başına rastlar. Rusya; 1787-1792 Savaşı'nın sonunda Bug ve Dinyester nehirleri arasındaki bölgeyi ele geçirmiş ve büyük bir liman kenti olan Odessa'yı kurmuştur. 1806-1812'de ise yaklaşık olarak Moldova'nın doğusuna karşılık gelen ve Dinyester ile Bug nehirleri arasında kalan Romanya halkının yaşadığı Besarabya'yı topraklarına katmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Paris Barış Konferansı'nda Besarabya eyaleti Romanya'ya verilir ve 1940 yılına kadar Romanya sınırları içinde kalır. Fakat Sovyet otoriteleri Romanya'ya rakip olarak, 1924 yılında Ukrayna'nın güneybatısından koparılan Dinyester Nehri'nin doğu kıyılarında bir sanayi bölgesinde yer alan Tiraspol'un başkentliğinde Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (SSR) kurmuşlardır. Sovyetler Birliği bununla, Romanyalı bir Sovyet "Piyementosu" yaratmayı ve Romanya'da "Boyar" yönetimi altında gücünü kaybetmiş işçilere ve köylülere sosyalizmin bir örneğini sunup Rumen hükümetinin dengesini bozmayı amaçlamıştır (Hosking, 2011: 576).

Baltık cumhuriyetlerinin; Batı Beyaz Rusya'nın, Batı Ukrayna'nın ve Moldova'nın acımasız bir biçimde ilhakı bu bölgelerdeki halkların hem Ruslara hem de komünizme küskünlük ve nefret duymasına neden oldu. Bu küskün ve soğuk halklar, Rusya için gelecekte büyük bir sorun kaynağı haline geldiler.

Endüstriyel gelişmeyle birlikte, Moldova'ya birçok Rusça konuşan insan göç etmiş ve bunlar özellikle Dinyester Nehri etrafındaki kentlere yerleşmişlerdi. 1970'lerde Moldovalılar ülkede hala çoğunlukta idiler. Fakat buna rağmen Ukrayna ve Rusların % 47'lik oranının aksine, kent nüfusunun sadece % 35'ini oluşturmaktaydılar. Aynı oransızlık parti ve devlet görevlerinde de mevcuttu. Zamanla daha aşağı ve kırsal görevlere getirilen Moldovalılar, ulusal yaşamları üzerindeki kontrollerini kaybettiklerini hissetmeye başladılar. Bunda yetkililerin ısrarla Moldova'nın Romanya'dan farklı olduğunu vurgulaması ve bunun altını çizmek için ellerinden gelen her türlü şeyi yapmasının da etkisi olmuştur.

Sovyet sistemindeki çöküşten sonra Moldova'da nüfusun % 46'sını oluşturan Moldovalılar, Romanya ile birleşme isteklerini belirtmişlerdir. 1988'de kurulan Moldova Ulusal Cephesi'nin seçim başarısını takiben Ro-

manyalaştırma süreci başlamıştı. Moldova-Romanya birleşme çabaları ve bunların dile getirilmesi Moldova'daki etnik fay hatlarını harekete geçirmiş, önce Dinyester'de, sonra da Gagauz bölgesinde, Kişinev yönetimine bayrak açılmıştır. Moldova'nın SSCB'den bağımsızlığını kazanması ve Romanya'ya doğru yönelmesiyle birlikte Ruslar ve Ukraynalılar Dinyester Nehri'nin sol yakasında sanayileşmiş kuzey bölgesinde (nüfusun % 40'ı Moldovalı, % 22'si Rus ve % 24'ü ise Ukraynalıdır) tek taraflı olarak Transdinyester Cumhuriyeti adı verilen küçük bir devlet kurduklarını ilan ettiler. Moldova'nın güneyindeki Gagauz Otonom Bölgesi bu gelişmeleri takip ederek Gagauz Cumhuriyeti'ni ilan etmişti. Rusya ve Ukrayna'nın müdahalesinden çekinen Moldova hükümeti ilan edilen Dinyester Cumhuriyeti'ne başlangıçta askeri müdahaleden kaçınmıştır (Gürses, 1998: 70). Daha sonra düzensiz Moldova birlikleri 1992 baharında bu devlete saldırdılar, ancak bölgede konuşlanan 14. Sovyet ordu birliklerinin savunmasıyla karşılaştılar. Haziran 1992'den itibaren bu ordunun komutanlığına selefinden çok daha zeki olan General Aleksandr Lebed getirildi. Lebed; Rusya, Moldova ve Transdinyester temsilcilerinden oluşan üçlü bir barış komisyonunun gözetimi altında Transdinyester bölgesine özerklik tanıyan bir ateşkes anlaşması yapılmasını sağlamıştır (Hosking, 2011: 839).

Transdinyester Sorunu

Moldovalı güçler ve Transdinyester Cumhuriyeti arasında 1992 yılının Mart ayında çıkan anlaşmazlık sonucu yüzlerce insan ölmüştür. Temmuz 1992'de; Rusya, Transdinyester Cumhuriyeti ve Moldovalı arabulucuları kapsayan iki bölge arasındaki "güvenlik bölgesini" oluşturan bir ateşkes ilan edildi. Rusya Federasyonu, Moldova ve Transdinyester Cumhuriyeti'nin 400 askeri personelle sorumluluk üstlendiği güvenlik bölgesi, AGİT'in de gözlemcisi olduğu bir "Ortak Kontrol Komisyonu" tarafından denetlenmektedir.

Ağırlıklı olarak Rusça konuşan vatandaşların yaşadığı Transdinyester, bir zamanlar bağımsız olan Moldova'nın II. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi bir gün Romanya'ya katılacağı endişesiyle, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün belirginleştiği 1990'da Moldova'dan ayrılmıştı. Moldova-Transdinyester anlaşmazlığının nedenleri arasında milli kimlik meselesi, seçkin gruplar arasındaki güç mücadelesi ve bazı güç odaklarının ülke zenginliğini elde etme düşüncesi de sayılabilir. Transdinyester Cumhuriyeti yönetiminde bulunan bazı şahısların kişisel çıkarları, uzlaşma ve barış görüşmelerini zora sokan sebep olarak görülse de, esas unsur olarak Rusya'nın Moldova ve Doğu Avrupa'daki çıkarları Transdinyester sorununu çözümsüzlüğe itmektedir. İnsan kaçakçılığı başta olmak üzere her türlü kaçakçılık ve illegal faaliyetlerin merkezi olan bölgenin insan hakları sicili de çok bozuktur.

Transdinyester bölgesinin Moldova içerisindeki statüsünü görüşmek üzere Moldova ve Transdinyester Cumhuriyeti yetkilileri 2005 yılında Rusya, Ukrayna ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın arabuluculuğu ile

bir araya gelmişlerdir. Ukrayna ve Moldova'nın ısrarlı isteğiyle, ABD ve AB de görüşmelere gözlemci olarak katılmış ve görüşmeler "5+2" denilen format içinde yürütülmüştür. Ne var ki Moldova yönetiminin Ukrayna ve AB'nin daha fazla sorumluluk alma talebine karşı çıkan Transdinyester yönetimi, 2006 yılında masadan kalkmış ve 2011 yılına kadar görüşmeler askıya alınmıştır. Gayri resmi yollardan yürüyen görüşmelerde, politik sorunların çözümünde bir yol alınamazken, güven artırıcı önlemlerin inşası üzerinde çalışılmıştır.

Kişinev yönetimi Moldova'nın bir parçası olarak Transdinyester'in özerkliğini kabul edeceklerini beyan etmekte olup, bir an önce Rus askerlerinin bölgeden çekilmelerini ve Avrupa Birliği'ne bağlı gözlemcilerin onların yerini almasını talep etmektedirler. Bölgedeki Rusların mülkiyet haklarının da garanti altına alınacağını söyleyen Kişinev yönetiminin bu çağruları, Transdinyester yetkilileri tarafından reddedilmektedir. Transdinyester'de, 2006 yılında yapılan referandumda % 97 oranında bağımsızlık ve Rusya ile birleşme fikri onaylanmıştır. Güney Osetya ve Abhazya örneklerinde olduğu gibi, Rusya'nın kendi bağımsızlıklarını da tanımalarını talep etme çağrularına, Transdinyester sorununun öyle veya böyle çözümünün kendi çıkarlarına aykırı olduğu düşüncesiyle Moskova yönetimi olumsuz yaklaşmaktadır. Moskova, Moldova hükümetine karşı düşmanca bir tavır sergilerken, Rusya'nın, Ukrayna ve Kırım'ın ardından Moldova'ya karşı olası bir askeri hareket düzenlemek yerine elindeki Gagauzya ve Transdinyester kartıyla Moldova'nın manevra alanını daraltacağı düşünülmektedir. Rusya, bu zamana kadar Transdinyester'in bağımsızlığını tanımayı reddederek 5+2 görüşmelerini desteklemeye devam etti. Çoğu gözlemci, Rusya'nın fiili ticari yaptırımlar uygulamak; Transdinyester'e desteği artırmak, Moldova'nın Gagauzya bölgesinde yaşayan halkı Kişinev yönetimine karşı kıskırtmak ve Kasım ayındaki meclis seçimlerinde Komünist muhalifleri desteklemek gibi dolaylı taktikler kullanarak, Moldova'yı batı dünyasından uzak tutacağına inanmaktadır. Fakat Ukrayna politikası yüzünden Rusya'nın, AB ve ABD ile olan ilişkilerinin kopmasına ramak kaldığı düşünülürse, ileride Transdinyester'in bağımsızlığını tanıyacağı göz ardı edilemez (Steven Woehrel, Moldova: Background and U.S. Policy <http://assets.opencrs.com>).

2011'de, Transdinyester'in başkanı seçilen Yevgeni Shevchuk, Transdinyester ve Moldova arasındaki ticari sınırlamaların kaldırılması, tren ve telefon servisleri gibi iletişim bağlantılarının tadilatından geçirilmesi gibi meselelerin görüşülmesi isteğini Kişinev yönetimine iletmıştır. Bu çağrı karşısında umutlanan Moldova yönetimi; Shevchuk'un bağımsızlıktan taviz vermeyen açıklamaları, Rus güçlerinin Dinyester'in güvenliğindeki önemli role vurgu yaparak onların bölgeden çıkmasını talep eden 5+2 görüşmelerindeki arabuluculara karşı çıkması, Rusya ve Transdinyester arasındaki, Transdinyester'in Rusya liderliğindeki Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği'ndeki nihai üyeliğini de içeren, ekonomik birliğin daha da yakınlaşmasını istemesi ve

hatta 2014 Mart ayında Rusya'nın, Kırım'ı kendi topraklarına katmasının ardından, Rusya'dan bağımsız bir ülke olarak kendi rejimlerini tanımalarını yeniden talep etmesi karşısında umutlarını kaybetmiştir.

Gagauzlar ve Gagauzya

2014 yılının Şubat ayında yapılan halk oylaması sonucu bir Moldova-Romanya birleşmesi olursa, kendilerinin Moldova'dan ayrılacaklarını ve kendi devletlerini kuracağını ilan eden Gagauz Türklerinin adı ve kökeni ile ilgili farklı teoriler bulunmaktadır. Gagauz adı, *Gagauz*, *Gagavuz*, *Gagoğuz*, *Gök-Oğuz*, *Gaygauz*, hatta *Qaqouz* şekillerinde yazılmakta ve *Gaga Uz* "Uzların bir boyu", *Hak Oğuz* "Hakka bağlı kalan Oğuz", *Kaka Uz*, *Aga Uğuz*, "büyük Oğuz", *Ganga / Kanga Uz* "Balkaş Gölü civarında yaşayan bir Türk topluluğu", *Kalauz* "sınır bekçisi", *Kara Oğuz*, *Keykavus* "Selçuklu Sultanı İzzedin Keykavus'un adı" gibi çok değişik kaynaklardan getirilerek farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmaktadır (Özkan, 1999: 184). Gagauzların tarihi kökleri ve kimliği konusunda da çok sayıda iddia ve görüş bulunmaktadır. Tadeusz Kowalski bu görüşleri birleştirerek Gagauzları üst üste geçmiş üç tabakadan meydana gelen bir topluluk olduğunu ileri sürer. Kowalski'ye göre, Gagauz kimliğini oluşturan en eski tabaka, kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalıntısıdır. İkinci tabaka Osmanlıların Balkanlar'a gelişlerinden daha önceki bir devre uzanan güneyden gelen kuvvetli bir gruptur. Üçüncü tabaka ise, Osmanlı devrinin Türk kolonilerinden ve Türkleşmiş unsurlarından teşekkül eder (Özkan, 2007: 83).

1060 yılında bir Türk kavmi olan Uz (Tork)'lar Rus baskısı neticesinde Tuna'yı geçerek Peçeneklerin, İlk Bulgarların kalıntılarının ve Kumanların da bulunduğu Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir. 1261 yılında VIII. Mihail Paleologos, Moğolların önünden kaçan Selçuklu Sultanı İzzetin Keykavus'un ve maiyetindekilerin Dobruca'ya yerleşmelerine müsaade etmiştir. Dobruca'ya gelen İzzetin Keykavus, buradaki halkı 1263 yılında (Hıristiyanlaşmış Peçenek, Uz ve Kuman) idaresi altına alarak yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin amacı, Bizans sınırını yabancı saldırılara karşı korumak ve Tırnova'daki Bulgar Çarı Konstantin'in emellerine engel olmaktı. İzzetin Keykavus'a Sarı Saltuk ile birlikte gelen 30-40 Türkmen obası da katılmış ve Bizans tarafından Dobruca'ya yerleştirilmiştir. 1265'de İzzetin Keykavus, Bizans esaretinden Berke Han tarafından kurtarılıp Altın Orda Hanlığına götürülmüştür. Muhtemelen Dobruca'da bulunan bazı Selçuklu Türkleri de kendisine katılmıştır. 1280 yılına doğru Sarı Saltuk'la birlikte bunların bir kısmı Dobruca'ya geri dönmüş ve 1304 yılında Sarı Saltuk'un ölümü ile Anadolu'ya göç edenler olduysa da, bölgede kalanlar dinlerini unutarak Hristiyanlaşmışlardır. Bugün Gagauz olarak bilinen Hristiyan Türklerinin etnik köken itibarıyla Selçuklu Türklerinin Dobruca'da karşılaştıkları diğer Türk kavimleri (Uz, Kuman, Peçenek ve İlk Bulgarlarla) ile karışmaları neticesinde ortaya çıkmışlardır. Gagauz Türkleri, XIV. yüzyılın ikinci yarısında önce başkenti Kaliakra, daha sonra da Varna olmak üzere bağımsız bir Oğuz

devleti kurmuşlardı. Bu devlet önce Balık (1346-1354) ve daha sonra bölgeye adını veren Dobrotiç (1346-1354) tarafından idare edilmiştir (Kaya-pınar, 2006: 250).

1700'lerin ortalarında Tuna üzerinden Rusya'ya bir Gagauz göçü başladı. Ruslar, Türklerle yaptıkları 1806-1812 savaşında işgal ettikleri şimdiki Bulgaristan'ın bazı kısımlarından 1829'da geri çekilince, bölgede kalmış olan diğer Gagauzların tamamı onları izledi ve şimdiki merkezlerini oluşturan bugünkü Moldova'ya yerleşti.

Bugün ağırlıklı olarak Moldova'nın güneyinde Gagauz Özerk Bölgesi olarak adlandırılan 1800 kilometrekarelik bir alanda (Ülke yüzölçümünün % 5'i) 160 bin civarında bir nüfusla temsil edilen Gagauz Türklerinin dünyadaki nüfusu 250-300 bin civarındadır. Yunanistan'da, Romanya'da ve Bulgaristan'da yaşayan Gagauzların büyük bir bölümü zaman içinde asimile edilerek kültürel köklerinden uzaklaşmıştır. Kazakistan, Rusya ve Ukrayna'da yaşayan Gagauzlar da vardır. Hatta 1912, 1920, 1935'te Brezilya'ya gidip yerleşen pek çok Gagauz Türk'ü zamanla asimile olsalar da geleneksel bir biçimde kendilerine Gagauz demektedirler. Ukrayna'nın Odessa ve Rusya'nın Rostov kentleri çevresinde de Gagauz yerleşimleri bulunmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'daki Semipalatinsk'te ve Kırgızistan ile Özbekistan'ın başkentleri Bişkek ve Taşkent çevrelerinde, Stolpin'in 1908'de başlattığı toprak reformu kapsamında, ataları buralarda yerleşmeye zorlanan küçük Gagauz grupları yaşamaktadır. Bazı küçük Gagauz gruplarına kuzeydoğu Yunanistan'daki Alexandroupolis çevresinde de rastlanmaktadır.

Bulgaristan'da 1905'te yapılan son etnik nüfus sayımında, 6.983 kişi Gagauz olduğunu belirtmiştir. Buradaki sayı, bugün daha yüksek değildir. Gagauzlar, Karadeniz kıyısındaki ana merkezleri Kavarna'da oturmaya devam etmektedirler. Öte yandan, bunlarla Moldova'daki Gagauzlar arasındaki ilişki uzun zamandan beri kopmuştur. Komünist dönemin Bulgar yetkilileri, yurt dışı yolculuklara izin vermeyi genellikle reddediyordu. Bu izin koparılmış olsa bile bu kez de transit vize konusunda Rumen yetkilileriyle bir mücadele başlıyordu.

Romanya'da daha önce bulunan Gagauz nüfusu, şimdi tümünden Rumensleşmiş durumdadır. Gagauzlar bunun bilincindeydiler ve bu olgu, özerklik talebinde bulunmalarının ve Moldova'nın Romanya'yla birleşeceği düşüncesi karşısında duydukları kuşkuvarın en güçlü nedeniydi (Karlsson, 2006: 38).

Gagauzlarda Dil, Eğitim ve Basın

Gagauzların oturduğu Besarabya'nın Romanya'ya bağlı olduğu iki savaş arası dönemde, bu küçük azınlık grubunun yaşam koşullarını iyileştirmek için hiçbir şey yapılmadı. Buna karşılık bir papazın gayretleri sayesinde 1920-1930 tarihlerinde küçük çaplı bir Gagauz rönesansı gerçekleşti (Karlsson, 2006: 33). Gagauz yazı dilinin kurucusu başpapaz Mihail Çakır

(1861-1938) 1908 yılından itibaren Kiril ve Latin harfleriyle Gagauz dilinde dini kitaplar yazmaya başlamıştır. 1907 yılında Sen Sinod'dan aldığı izinle *Kısa Dua Kitabı* (1908), ve *Ayoz Liturgiya* (1911) adlı dini kitapları Kiril harfleriyle; *Evangeliya Matfeyden* (1930), *Besarabyalı Gagauzların İstoryası* (1934), *Dua Kitabı Gagauzlar İçin* (1935) ve *Psaltır'ı* (1936) Romenlerin kullandığı Latin harfleriyle Kişinev'de bastırmıştır (Argunşah, 2007: 282).

1957'ye kadar konuşma dili olarak varlığını sürdüren Gagauz Türkçesi, 1957'de Rus Kiril alfabesine dayalı bir alfabeyle kavuşarak yazı dili olmuştur. Bu tarihten günümüze kadar, folklor, çocuk edebiyatı ve şiir ağırlıklı ellinin üzerinde kitap Gagauz Türkçesinde yayınlanmıştır. Gagauzların kendi ana dilleriyle eğitim yapmalarına izin verilmiş, okullarda Gagauz dili ve edebiyatı dersleri programa alınmıştır. Daha sonra bu dilin kullanım alanı 30 yıl boyunca kısıtlanmıştır.

Besarabya'da yaşayan Gagauzlar 1918'e kadar eğitim dili olarak Rusçayı kullanmışlardır. 1919'dan II. Dünya Savaşı'na kadar Besarabya Gagauzları Romen okullarında Latin Romen harfleri ile eğitim görmüşlerdir. Bu alfabeyle daha çok Mihail Çakır'ın eserleri başta olmak üzere 10'dan fazla kitap yayınlanmıştır.

Gagauz Türkçesiyle ilk gazete 1957-1960 yılları arasında 15 günde bir Romence *Moldova Sosyaliste* gazetesinin bir sayfalık ilavesi olarak çıkmaya başlamıştır. Kısa ömürlü *Komrat* gazetesi ile birlikte 1994'ten beri çıkan *Gagauz Sesi* gazetesi ve yarısı Gagauzca çıkan *Gagauzskie Vesti* gazetesi basın alanında Gagauz Türkçesinin korunmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Gagauz Türkleri arasında 1988'den beri yayınlanan *Ana Sözü* gazetesinin ayrı bir yeri vardır. Gagauz Türklerinin Latin alfabesine geçmesinde önemli bir görev üstlenen bu gazete, 1991'den 1993'e kadar Kiril ve Latin alfabesiyle karışık çıkmıştır. Bir ara Türkiye Türkçesiyle de çıkan gazete Gagauz Türkçesinin öğretilmesi işinin öncülüğünü yapmıştır. 1991'den itibaren *Kırlangıç* adlı çocuk dergisini ilave olarak vermeye başlamıştır. Gagauz dilinde *Ana Sözü*, gazetesinin dışında *Gagauz Sesi*, *Açık Söz*, *Gagauz Yeri*, *Halk Birliği* gibi gazeteler de yayımlanır.

Gümeşçik ve *Karımcaçık* adlı çocuklar için ilavesi bulunan *Sabaa Yıldızı* adlı dergi üç ayda bir olmak üzere 1996'da yayınlanmaya başlamıştır. Son yıllarda Gagauz Türkçesiyle radyo ve televizyon yayınları da yapılmaktadır.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Moldova Cumhuriyetine bağlanan ve 1994'te *Gagauz Yeri* adıyla idari muhtariyet ilan eden Gagauzlar arasında Gagauzca, Rusça ve Moldovanca ile birlikte resmi dil olmuştur.

Gagauzya'da 52 (ilk, orta ve lise) okulda 32.500 öğrenci, 84 anaokulunda 10 binden fazla öğrenci, yine Komrat ve Kişinev'de iki üniversitede ve bir pedagoji okulunda Gagauz gençleri Latin alfabesiyle kendi dillerinde eğitim almaktadır.

1991 'de Komrat'ta bin kadar öğrencinin öğrenim gördüğü tarım, ekonomi ve kültür alanlarında üç fakülteli yarı özel, yarı devlet destekli Gagauz Devlet Üniversitesi adlı bir üniversite açıldı. Bu üniversitede derslerde eğitim dili olarak Gagauzcanın yeterli kullanımının olmadığı tenkit edilmiş ve 2000 yılında *Gagauz Yeri* gazetesinin sahibi Leonid Dobrov tarafından ikinci bir üniversite olarak Gagauz Milli Üniversitesi kurulmuştur (Argunşah, 2007: 63).

Kütüphanelerde bulunan 721 bin kitabın % 1'i Latin alfabesindedir. Gagauz edebiyatının önde gelen eserlerinin Kiril alfabesinden Latin alfabeğine aktarılarak yeniden yayınlanması gerekir. Gagauz dilinin sözlüğünün hazırlanması ve Latin alfabesiyle basılması zarureti de söz konusudur.

Rus dili parlamento başta olmak üzere birçok alanda hâkimdir. İdari yazışmalarda, televizyonda Gagauz Türkçesinden ziyade Rusça kullanılmaktadır (Babaoğlu, 1999: 56-59).

Kilise yoluyla Gagauz Türkçesine çok sayıda Slavca unsurlar yerleşmiştir. Gagauzcada çevrede konuşulan Romencenin de etkisi olmuştur. Gagauz Türkleri uzun zaman Slav halkları arasında azınlık olarak yaşadıklarından ve uygulanan sistemli politikalar sonucu olarak, dillerinde Romence, Rusça, Bulgarca birçok kelime vardır. Özellikle Komrat'ta ve yetişkin insanlar arasında Rusça birinci dil durumundadır. Konuşma anında farkına bile varılmadan bir dilden diğerine geçişlerin sık görüldüğü bölgede en samimi Gagauz milliyetçileri bile Gagauz topluluğuna hitap ederken, ya ana dilleriyle düşüncelerini yeterince ifade edememek kaygısıyla ya da konuştuklarını herkes anlasın diye Rusçayı tercih etmektedirler.

Moldova dil kanununa göre Gagauzya'da resmi binalarda, ticari kurumlarda, okullarda ve buna benzer yerlerde yazılar Rusça, Moldovanca ve Gagauzca yazılabilir de Gagauzca daha çok şiir yazmak, hatıraları dile getiren hikaye türü edebi eserler vermek veya derlemeye dayalı halk kültürünü yazıya geçirmek için tercih edilmektedir.

Gagauz Türkçesiyle çıkan gazete ve dergiler halka fazla ulaşamamakta, daha çok kütüphanelere, müzelere ve diğer resmi kurumlara dağıtılmaktadır. Eğitim dilinin ağırlıklı olarak Rusça olması Gagauz aydınını ve yöneticisini de rahatsız etmekte ve bu konuda çözüm için toplantılar yapılmaktadır (Özkan, 2002: 70-89).

Gagauzya'da ana dilde eğitim yapan milli okulların kurulamaması en önemli problemlerden biridir. Gagauz yöneticilerin öncelikle Gagauz Türkçesi ile eğitime karar vermesi ve onu özendirilmesi gerekmektedir. Bugünkü eğitim sistemiyle yeni nesiller Gagauz Türk kültüründen biraz daha uzaklaşmaktadırlar.

Moldova'ya bağlı Gagauzya'da konuşulan ve Türkiye Türkçesine en yakın Türk yazı dillerinden biri olan Gagauzca kritik derecede tehlike altındadır. Gagauzca, çeşitli görsel (televizyon), işitsel (radyo) ve yazılı medya yayınlarına sahip olmakla birlikte, çok yakınında buldukları kimi baskın dil

ve kültürlerin etkisi, geçmiş dönemlerde yaşadıkları doğal felaket ve baskıların izleri nedeni ile tehlike sürecinde epey yol almış görünmektedir (Menz, 2003). Özerk Gagauzya kamu kurumlarında gerçekleştirilen işlemlerde üç dili resmi dil olarak kabul etmektedir: Moldovca, Gagauzca ve Rusça. Uygulama ve tercihlerde Rusça Gagauzlar arasında öne çıkmaktadır. Moldova'nın bağımsızlığıyla birlikte Gagauzların yalnızca % 4'ü Moldova dilini sorunsuz konuştuğunu söylerken, % 73'ü ikinci dillerinin Rusça olduğunu, % 92'si ise anadilinin Gagauzca olduğunu belirtmiştir (Jarve, 2005: 429). 1998 yılında yetişkin Gagauzların sadece % 37,8'inin Gagauzca yazabildiği ve yalnızca % 44'nün bu dili özel hayatında günlük dil olarak kullandığı tespit edilmiştir. Gagauzların kamu okullarında ailelerin % 80,6'sı Gagauzca'yı eğitim dili olarak tercih ederken, % 7,2'lik bir kesim sadece Gagauzcayı veya okuldaki diğer dillerle birlikte Gagauzcayı araçsal dil olarak almayı istemiştir (Jarve, 2005: 440). Gagauzlar arasında 2005 yılında yapılan bir araştırmada anadili olarak gösterilen dillerin kullanım oranı ise şöyledir: Gagauz Türkçesi %92,3; Rusça % 5,84; Moldovanca %0,86; Ukrayn dili % 0,41; Romence % 0,22 ve Bulgarca % 0,21 (Protsyk, 2011: 240).

Bugün Gagauzların kendi sosyal çevrelerinde hali hazırda üç dili, yani Rusça, Moldovca, Gagauzca ve bunun yanında diğer yabancı dilleri kullanmalarından ötürü öğretim kalitesini düşüreceğinden endişe ediliyor. Bu durum karşısında Gagauzya'nın kültürel gelişimi özerklik sürecinde ciddi bir desteğe ihtiyaç duyacak gibi görünüyor. Gagauzcanın dil olarak duranlaşması, yani bir dizi modern olguyla ilgili söz ve kavramı olmayan bir günlük konuşma dili düzeyinde kalması, bir sorundur. Bununla birlikte Türkçeye yakınlığı nedeniyle bu sorun çözülebilir.

Gagauz Türkleri arasında dil ve kültür yeniden canlandırma konusunda bazı görüş ayrılıkları vardı. Bazı önde gelen kişiler, halkın Türk geçmişiyle bağlantısını kurmak isterken, diğerleri Gagauz kültürünün Rus köklerini vurguladı ve Gagauz topluluğuyla Rus Federasyonu arasındaki bağları güçlendirmeye çalıştı. Moldova yönetimi Politik nedenlerden ötürü Türklük bakışına sahip grubu destekledi ve 1993 'te Türk Dil Kurumu işbirliğiyle Gagauz dili için Latin esaslı bir alfabe hazırlandı. 1957 yılında Sovyetler Birliği içinde yaşayan Gagauzlar için oluşturulan Kiril alfabesiyle, Latin alfabesinin Moldova Parlamentosunda resmen kabul edildiği 13 Mayıs 1993 tarihine kadar bir roman, birkaç hikâye ve şiir kitabı, Gagauzca-Moldovanca-Rusça sözlükler ve gazeteler yayımlanmıştır. 1 Eylül 1996 tarihinden itibaren Gagauzya'da eğitimde resmen Latin alfabesine geçilmiştir. Fakat günümüzde Latin alfabesiyle eğitimde Rusçanın ağırlığından dolayı Kiril alfabesi birlikte kullanılmaktadır (Argunşah, 2007: 282).

Moldova Cumhuriyeti'nin şu anki yasası; birlikte yaşayan her halkın çocuklarına anaokullarında, bunun yanı sıra öğretimi resmi dilde ya da Rusça'da olmak kaydıyla ana dillerini öğrenmenin zorunlu olduğu okullarda, kendi ana dillerinde eğitim öğretim hakkını garanti eder. 2002-2003 yılı

müfredatındaki yeni derslere (Rus, Ukrayna, Gagauz, Bulgar vb.) tarih dersi eklenmiştir.

2007'de, Ukraynaca 56, Gagauzca 52 ve Bulgarca 34 eğitim öğretim kurumunda ana dili ile eğitim yapıldığı belirlenmiştir. Gagauz ve Bulgarlar için TV ve radyo programları her gün 3-4 saate yükseltilmiş ve ayrıca ilgili materyaller ve teknik temel oluşturulmuştur. İlk kez, fimlerin dublajı yapılmış ve Gagauz dilinde altyazı kullanılmıştır. Şu anda halka açık bir kurum olan, Devlet Kurumu "Teleradio-Moldova" içerisinde, her bir etnik azınlığın kültürünün gelişiminde gerekli durumları yaratmak için, azınlıkların dillerinde TV programları oluşturmak amacıyla özel yayın kurulları kurulmuştur: *Svitanok* (Ukrayna dilinde), *Russkijdom* (Rusça), *Budjakdalsasynga* (Gagauzca), *Budjanskajavolna* (Bulgarca), *In the Jewish street* (Yidiş ve İbranice), *Petaloromano* (Rumence) gibi TV programları yayınlanmıştır. 2002'de, bu yıl içerisinde yayınlanan programların sayısı şöyledir: Ukrayna dilinde 30 saat, Gagauzca 24 saat, Bulgarca 22 saat, Rusça 12 saat, Yidiş 6 saat, Rumence 6 saat.

Gagauz temsilcileri, daha Mayıs 1990'da, Kardaslik-Fratie-Bratsvo (Kardeşlik) Milli Kültürel Derneği'ni kurmuş ve Gagauz dili ve kültürünü geliştirmeyi ana gündem konusu yapmışlardır. Derneğin üyeleri, Gagauz-ya'nın özel yasal durumu üzerine olan kanun tasarısının ana hatlarının detaylandırılmasında, Kişinev'de düzenlenen Gagauz Günü'nün organize edilmesinde, mevcut Gagauz dili ve kültürü meselelerinde yuvarlak masa toplantısının düzenlenmesinde, bazı kişilerin yıl dönümü kutlamalarının düzenlenmesinde rol oynamıştır (Prisac, 2012: 80-81).

Özerkliğe Giden Yol

Moldova yönetimi, yaptığı işlerde giderek Rumen yanlısı bir yöne girince, Gagauzlarla aralarında gittikçe artan mesafeler oluştu. Gagauzlar, Moldova Halk Cephesi'ni ilk etapta Kişinev'deki merkezi iktidardan ekonomik ve politik ödünler sağlanacak bir araç olarak görmüşlerdi. Gagauzlar arasında Sovyetler Birliği'nin etkisi yoğun olduğundan Halk Cephesi'nin Rumen yanlısı eğilimlerine şiddetle karşı çıkılmaktaydı. Gagauzlarla merkezi hükümet arasında ilişkiler gerginleşmeye başlayınca, Gagauz Halkı örgütü yasaklandı. Moldovalı "gönüllü" birlikleri Gagauz bölgelerine saldırdılar. Gagauzlarla Moldovaların çatışmasında Transilvanya'daki Rus yanlısı bölgeden de Gagauzlara destek için yardım geldi. Moldovalılarla; Transilvanyalılar ve Gagauzlar karşı karşıya geldiler. Sayıları az olan Moldova milisleri durumu kontrol altına alamadılar, çatışmalarda ölenler oldu. Sıkıyönetim ilan edildi ve sükûnet ilk kez Sovyetlerin Ukrayna'da konuşlanmış özel birliklerinin müdahalesiyle sağlanabildi.

Moldova, bağımsızlığından sonra 1 Aralık 1991 tarihinde ilk başkanlık seçimini yaptığı zaman, Gagauzlar bir kez daha, bu kez halk oylamasıyla ve büyük çoğunlukla egemenliklerini ilan ettiler. Bir anayasa hazırlandı ve

inşaat mühendisi Stepan Topal, ilk devlet başkanı seçildi. Gagauz bölgesinin en büyük kenti Komrat, başkent oldu. Bu karar, Moldova'nın başkenti Kişinev'deki hükümet tarafından kabul edilmedi. Gagauzların Gagauz Cumhuriyeti ilan etmedeki asıl amacının, gerçek bir bağımsızlık sağlamak değil, merkezi hükümet karşısında daha fazla özgürlük kazanmak olduğu düşünülebilir.

Moldava halkının % 35'ini oluşturan Moldovalı olmayan diğer etnik gruplar Romencenin dayatıldığı dil politikasını kültürel ve siyasal gelişimlerine yönelik bir saldırı olarak gördüler. Nispeten yoğun yerleşim yerlerinin bulunduğu bölgelerde, Moldovalı olmayan azınlıklar özellikle Gagauzlar ve Transdinyester halkı, milliyetçi ve merkezîyetçi eğilimler karşısında sert bir tutum aldılar ve özerklik ile kendi kendini yönetme hakkı talep ettiler. Genel olarak bakıldığında doksanlı yıllardaki çatışmalar yalnızca dil sorunundan değil, aynı zamanda ulusal azınlıkları, Moldova'nın Romanya'nın bir parçası olduğu iki Dünya Savaşı arası dönemde derinden etkilemiş olan korkulardan kaynaklanıyordu (Gurr-Haxton, 2000: 218-220).

1991 yılının Ağustos ayında Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Romanya taraftarı Halk Cephesi'nin Romanya ile birleşme propagandası yapmasıyla Moldovanlar dışındaki etnik gruplar arasında korkular yeniden uyandı. Moldova, halkın çoğunluğunu etnik Rusların oluşturduğu Transdinyester'de bölgede konuşlanan 14. Rus Askeri Tümeni tarafından desteklenen isyancılarla silahlı çatışmalara dahi girdi. Gagauzlar kendilerine ait bir halk cephesi kurduklarında, gerginlik güneydeki dağlık bölgelere de ulaşmıştı. 1994 Mayısındaki halk oylamasıyla Moldova halkının % 90'ından fazlasının bağımsız bir Moldova istediği ve Romanya ile birleşmesi fikrine karşı olduğu resmen beyan edildi. 1994 Temmuzunda Moldova'nın Transdinyester'e ve Gagauzlara henüz özerklik hakkı tanımayan yeni Moldova Anayasası ilan edildi.

Yeni oluşturulan Cumhuriyet Moldovancayı devlet dili olarak belirleyen dil kanunlarını tam olarak çıkardığında, Gagauzlar Komrat'ta kendi küçük Sovyet Cumhuriyetini ilan ettiler. Bazı gözlemciler ayrılıkçı güçler ile ordu arasındaki kanlı çatışmada ikinci bir cephe açılmasından korkmaya başlamışken, taraflar Gagauz yönetimi ve Kişinev Hükümeti siyasi müzakereye dayalı bir çözüm bulma konusunda anlaşmaya vardı. Çatışmanın barışçıl yollarla çözülme ihtimali bu sefer Transdinyester'de olduğundan daha yüksekti. Çünkü nadiren görülen silahlı olaylar artmamıştı ve kendilerini Gagauz yönetimi olarak tanımlayanların büyük bir kısmı genel anlamda Moldova'nın toprak bütünlüğünü tehdit etmiyordu, yalnızca Romanya ile birleşmesi durumunda böyle bir risk olabilirdi.

Bu endişe Cumhurbaşkanı Snegur'un Moldova'nın bağımsızlığını sahiplenmesi ve Romanya ile birleşme çabalarına kesin bir red cevabı verilmesi ile zayıfladı. Eski Demokratik Çiftçi Partisi ve eski Komünist Parti'den olu-

şan yeni hükümet her iki "asi" bölgede de önceki milliyetçi Halk Cephesi hükümetinden çok daha duyarlı davrandı.

Moldova'daki 1994 parlamento seçimlerinden sonra hem yeni başbakan Sangheli hem de cumhurbaşkanı Snegur, özerk bir Gagauz yönetiminden söz ettiler. Böylece Moldova Parlamentosu, 23 Aralık 1994'te Gagauzlara özerklik veren bir yasayı kabul etti. Bu yasanın temel hedefi "Moldova Cumhuriyeti'nin bir bileşeni olan Gagauzlara self determinasyon biçiminde bir hukuki statü çerçevesinde bölgesel özerklik verilmesiydi". Bu yasaya göre Gagauzya, halkın % 50'den fazlasını Gagauzların oluşturduğu tüm bölgelerden oluşmaktadır. Bu temelde 1995 yılının Mayıs ayında Moldova'nın Gagauz halkının yaşadığı tüm güney muhitlerinde yeni özerk bölgeye katılım için referanduma gidildi. 30 topluluk Gagauzya'nın 1 Ocak 1996 tarihinde kurulması lehinde oy kullanıldı. Gagauzya, Özerk Kırım Cumhuriyeti ile birlikte Doğu Avrupa'da etnik çatışmaların teritoryal özerklik ile çözülebildiği tek örnek oldu (Benedikter, 2014: 219-220). Yasanın girişinde Gagauzlar bir halk olarak nitelenmektedir ve ulusal kimliklerini koruma ve geliştirme gereksinmelerinin altı çizilmektedir. Bu yasayla, "Moldova Cumhuriyetini oluşturan parçalardan biri olan Gagauzlar için, özyönetim biçiminde özel bir yasal statü olan özerk bir toprak bütünlüğü" sağlandı. Anlaşma, Gagauzları daha da rahatlatmak üzere, ileride gerçekleşmesi olası bir Moldova-Romanya birliği karşısında duydukları endişeyi ortadan kaldırmak için çalışılacağını belirten bir hüküm de içeriyordu. Moldova'nın bağımsız devlet durumunun değişmesi halinde Gagauz halkı da "en uç özyönetim" gibi muğlak bir hakka sahip olacaktı.

Özerklik anlaşmasına göre dört yıllık bir dönem için doğrudan bir "Halk Meclisi" seçilecekti. Bu meclis kültür ve eğitim, yerel ekonomi, konut, sağlık ve çevre sorunları, yerel bütçe ve sosyal güvenlik gibi konularda yasa koyma hakkına sahip olacaktı. Dış politikayla savunma politikası tamamıyla merkezi hükümetin elindeydi ve ayrıca sözleşmede Moldova Anayasası'na aykırı bütün yasaların geçersiz olacağı belirtiliyordu. Ayrıca Meclis'teki iki başkan yardımcısından birinin Gagauzların dışında bir başka halk grubundan olması gerekiyordu. 1995 seçimleri sonucu Bulgar kökenli birisi Meclis başkan yardımcısı olmuştur.

Özerklik yasasına göre en üst düzey yetkili (başkan) validir ve en az otuz beş yaşında, Gagauzca konuşan biri olmalıdır. Yasaya göre başkanın görev süresi dört yıllık olup bu göreve en çok iki kez seçilebilecektir. Başkan aynı zamanda vali sıfatıyla, Moldova Hükümeti'nin tabii üyesidir ve Meclis'in üçte iki çoğunluğuyla görevinden alınabilir. Valinin yanı sıra yönetimde "Bakanlık Komitesi" biçiminde bir yerel hükümet de bulunmaktadır. Transilvanya'daki durumun karışıklığına rağmen Gagauz milislerin Moldova ordusuna entegre edilmesiyle ve ayrıca bu grupların maaş karşılığında merkezi hükümetle dayanışma içinde olmasıyla askeri güç meselesi çözümlenmiştir.

Özerklik yasaının iki maddesi Gagauzlar açısından oldukça önemlidir. Yasaya göre Gagauz halkı, Gagauzya Özerk Bölgesi'nin kurucu unsuru olarak adlandırılmıştır. Bu sayede Gagauzlar artık bir azınlık grubu veya etnik grup olarak değil, bunun yerine self determinasyon hakkı tanınan bir halk olarak tanımlanacaktır. Yasadaki bu hüküm, Gagauzları rahatlatmış, 1918-1940 ve 1941-1944 yılları arasında olduğu gibi Moldova'nın yeniden Romanya ile birleşme ihtimalinden kaynaklı tarihsel endişeyi ortadan kaldırmıştır (Benedikter, 2014: 225). Bu moral ve kazanımlarla 1995 Mart ayında sandık başına giden Gagauz halkı, büyük bir çoğunlukla özerklik lehinde oy kullanmıştır.

Gagauzya'nın özel statüsüne ilişkin yasanın uygulanmasında Kişinev ile Komrat arasında bazen anlaşmazlıkların olduğu görülmüştür. Kişinev'deki Parlamento "Gagauzya'nın Özel Statüsüne İlişkin Kanunun Uygulanması" ile ilgili, Moldova yasalarının Gagauzya'nın yeni özel statüsüyle uyumlu hale getirilmesini zorunlu kılan bir karar çıkarttı. Fakat hükümetin bu yükümlülüğü tam olarak yerine getirememesi Kişinev ve Komrat arasında gerginliklere yol açtı. Gagauz yönetimi Kişinev ve hükümetin Gagauzya'nın tekrar Moldova'nın sıradan bir bölgesi haline getirmek için özel statüyü bilinçli olarak göz ardı ettiği izlenimine kapıldı. Mülkiyet hakları ve vergi sistemi konusunda uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Merkezi hükümetle özerk hükümet arasında yetki kullanımı esas sorunların başında gelmekteydi. 2001 yılına kadar toplanan vergi gelirleri Gagauz bölgesine aktarılmadığı için mali zorluklar yaşandı. 2002 seçimleri öncesi Gagauz Türklerine bol vaatle bulunan ve sonrasında iktidar olan Moldova Komünist Partisi de sözünde durmayınca Gagauzlarla Moldova hükümeti arasındaki ilişkiler bir hayli gerildi.

Özerklik sürecinde özellikle Transdinyester'le yaşanan gerilim ve Gagauzlara yönelik özerklik kısıtlamaları gerginliği artırdı. 2002 yılında AGİT-Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri sayesinde çatışmaların tırmanması önlenildi, yine de komünistlerin liderliğindeki merkezi hükümet Gagauz başkanının görevini devralarak onu komünist partinin bir üyesi haline getirme konusunda ısrar etti.

Bir takım uyuşmazlıklara karşın Moldova'nın en önemli siyasi aktörleri Gagauzya özerkliğini bir başarı olarak gösteriyorlar. Bu durum Gagauz olmayan halkın çoğunluğu tarafından da kabul görüyor. Moldova'nın dil yasalarına göre özerk bölgenin dışında siyaset, medya, işletme ve yönetim alanlarının tüm yüksek mevkilerine kabul edilebilmek için Rumence (Moldovanca) diline hâkim olmak ön koşulken, Gagauzya üç dillidir. Gagauzya örneği her özerklik çözümünün ilgili bölgedeki koşullar ve etnik gruplar arası ilişkilere göre uyarlanmış olması gerektiği tezini doğruluyor.

Moldova cumhurbaşkanı 19 Kasım 2005 tarihinde Gagauzya'yı ziyaret ettiğinde, bu özerkliğin "ulusal azınlıkların bulunduğu bölgelerdeki çatışmaların barışçıl yollarla çözümü açısından bir Avrupa modeli" olduğunu belirtmişti. Böyle bir model Transdinyester'de de uygulanabilirdi. Ancak Ti-

raspol her tür "asimetrik federasyon"u reddetti ve eşit ortaklık temelinde bir federasyon kurulmasını talep etti.

Moldova 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından bu yana yalnızca bölgedeki fiili ayrılık durumundan (Transdinyester) dolayı değil, aynı zamanda Arnavutluk'la birlikte tüm kıtanın en yoksul ülkesi olması sebebiyle "zayıf bir ülke" olagelmıştır. Bu açıdan bakıldığında Gagauz Özerkliği'nin öyle çok yüksek demokratik ideallerle ortaya çıkmadığı, daha ziyade ülkenin bir kez daha bölünmesini önlemek amacıyla oluşturulduğu görülür. Aynı zamanda Gagauz Özerkliği'nin varlığı Transdinyester'in ayrılması ile de ilişkilidir. 1994 yılında Transdinyester ile yapılan çatışmalardaki ölümler Moldovalılara acı bir deneyim yaşattığı için Kişinev Gagauzlara karşı daha uzlaşmacı bir tavır içinde oldu.

Sonradan Gagauzya'nın özel statüsüne ilişkin yasaların uygulanmasında izlenen yavaşlık Transdinyester'in özerkliği yeterli hukuki güvence içermemesi sebebiyle reddetmesini tekrar haklı çıkardı. Öte yandan Gagauz Özerkliği anayasaya dâhil olurken, Tiraspol özerklikle yetinmek istemiyor. 2006 yılının Eylül ayında yapılan tartışmalı referandumda Dinyester üzerindeki bu arazi şeridinde yaşayan halkın % 97'si Rusya'yla birleşmek istediğini beyan etti. Moldova eğer gelecekte federal devlet yapısına geçmeyi göz önünde bulundurursa, Gagauz Özerkliği deneyimi gerçek bir federal devlet için bir ön adım işlevi görebilir.

Moldova ekonomisinin yalnızca küçük bir bölümünü temsil eden Gagauz ekonomisi çoğunlukla tarım ve özellikle şarap üretimine dayanmaktadır. Endüstriyel üretimin çok olmadığı bölgede Moldova'nın toplam endüstriyel kapasitesinin sadece %3.1'i üretilmektedir. Bölgenin başlıca endüstrisi gıda üretimidir bunun yanında çeşitli tekstil şirketleri ve mobilya üreticileri rol oynamaktadır. Gagauzya, Moldova'nın en fakir bölgesi olup merkezi bütçeye finansal destek konusunda bağlı durumdadır. Bölgenin bütçesi, Moldova'nın toplam bütçesinin sadece % 1.5 kadarını temsil etmektedir ve toplanan vergiler bu oranın yarısını karşılamaktadır. Bütçenin kalan % 50'si Kişinev tarafından tahsis edilen hibelerden gelmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde orduda binbaşı olarak görev yapan Mihail Formuzal iki dönemdir (12 Aralık 2010 tarihinde yapılan seçimde ikinci kez kazanmıştır) Gagauz özerk bölgesinin başkanıdır. Halk Meclisi adı verilen kendi yerel meclisi ve hükümeti bulunan Gagauz Özerk Bölgesinde demokratik seçimler sonucu iktidarlar belirlenmektedir.

Özerklik sonucu, Gagauzya'nın toprakları genişlemiştir. Çoğunlukla Bulgarların yaşadığı Kirsovo köyü, Rusların çoğunlukta olduğu Svetlii şehri ve yerel Gagauz nüfusundan sayıca çok olan, etnik olarak Ukraynalıların olduğu Ferapontivka'yı kendisine dâhil etmiştir (Calus, 2014).

Gagauzya Özerk bölgesi üç bölgeye ve bazı topluluklara bölünmüştür. Gagauzya Özerkliği'ne ait 32 yerleşim noktası bulunmaktadır. Başkent Komrat'ın kendi yerel yönetim teşkilatı vardır. Gagauz Özerk Bölgesinin

dışında Bulgaristan (Varna, Dopriç'de yoğun), Ukrayna ve Yunanistan'da yaşayan Gagauzların kültürel kimlikleri Gagauzya bölgesi hariç, yok olma tehlikesi içindedir. Ekonomik sorunlar nedeniyle çoğu iyi eğitim almış Gagauz nüfusun büyük bir kısmı da Rusya ve Türkiye'de işçi olarak çalışmaktadır. Gagauz erkekleri Rusya'da daha çok inşaat işlerinde, kadınları ise Türkiye'de ev işlerinde ve yaşlı-çocuk bakımı gibi işlerde çalışmaktadır (Hatlas, 2011: 198).

Referanduma Giden Süreç

Gagauzya'da üç önemli siyasi hareket vardır. Görev süresi Kasım 2014'te bitecek olan Mihail Formuzal'ın bağlı olduğu Sivil organizasyon Găgăuzia Unită (Birleşik Gagauzya) Partidului Regiunilo (Bölgeler Partisi ya da PR) ile ilişkilidir. İkinci bir sivil organizasyon olan Noua Găgăuzie (Yeni Gagauzya), Kasım 2012 yılında kurulmuş olup Partidul Democrat din Moldova (Moldova Demokrat Parti) ile ilişkilidir. Yeni Gagauzya hareketinin lideri aynı zamanda Komrat Belediye Başkanı da olan Nicolai Dudoglu'dur. Üçüncü siyasi hareket Anavatan Bloğu AB üyeliğine ve Romanya'nın himayesini isteyen politikalara karşı çıkmaktadır. 2011'de yapılan seçimlerde Bağımsız adaylar 24 sandalye alarak bir ilki gerçekleştirdi. Seçimlere son kez orak-çekiç amblemi ile katılan Komünist Parti 7, Liberal Demokrat Parti 3, Sosyalist Parti 1 sandalye sahibi oldu. 101 sandalyeli Moldova Meclisi'nde Gagauz Özerk Bölgesini 5 milletvekili temsil etmektedir (Haines, 2014).

Kişinev ve Komrat arasındaki şu anki kriz üç faktörün birleşmesinin sonucudur: Gagauzya içerisindeki siyasi çekişme; Kişinev'den, Komrat'ın özerkliğine dair kısıtlayıcı uygulamalar; Rusya'nın Gagauzya'da ayrılıkçı fikri tırmandırmayı ve bölge ve merkezi hükümet arasındaki anlaşmazlığı tetiklemeyi amaç edindiği politikası.

Gagauzya'da başkan Mihail Formuzal ile Komrat Valisi Nicolai Dudoglo arasındaki siyasi rekabet Gümrük Birliğini onaylamaya yönelik referandumu hızlandırmıştır. Bir önceki seçimde de Formuzal'ın karşısında aday olan Nicolai Dudoglo az bir oyla seçimi kaybetmiştir. 1 Ekim 2013 tarihinde, Vali Mihail Formuzal, Moldova'nın dış politikasının akıbetini belirlemek için Gagauz-ya'da referandum yapılması için Halk Meclisi'ne bir öneri sundu. 27 Kasım'da, Halk Meclisi'nin üyeleri referandumu onayladı ve ayrıca yerel anayasal referandumda oylamaya sunulacak olan "Gagauzya Özerk Bölgesi'nin ertelenmiş durumu" üzerinde bir kanun tasarısı geçirdi. Aralık 2012'de Komrat Valisi Nicolai Dudoglo liderliğindeki Yeni Gagauzya Hareketi ülkenin jeopolitik yönelimi için oy kullanmaya gitmişti. Yine de, vali tarafından önerilen referandum, Yeni Gagauzya Hareketi tarafından hemen desteklenmemiştir. Çünkü seçmenler; valinin siyasi rakiplerine herhangi bir çıkar sağlamayan Formuzal'ın yönetimdeki başarısına destek çıkabilirlerdi. 15 Kasım'da Yeni Gagauzya liderlerinin, Formuzal'ı koltuğundan indirme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Yeni Gagauzya liderleri

halktan büyük destek göreceklarını düşündükleri Gümrük Birliğine katılım için yapılacak referandumu destekleme kararı aldı. Yeni Gagauzya Hareketi Moldova'nın Romanya ile birleşip egemenliğini kaybettiği takdirde doğrudan bağımsız devlet olma garantisi talebi olan bir yasa teklifi hazırlayarak halk nezdinde politik gücünü kuvvetlendirmeyi amaçladı. Şubat 2014 referandumuna Gagauzları hazırlayan bir ön alma çalışması olarak da değerlendirilebilecek bu faaliyet aslında önümüzdeki aylarda yapılacak seçimlerde Dudoglu'na başkanlık yolunu açacak bir girişim şeklinde de algılanmıştır. Başkan Mihail Formuzal da bölge için daha iyi finansman getirmesine ön ayak olan takas gücünü Kişinev ile olan görüşmelerde güçlendirmek amacıyla referandumu bir koz olarak kullanacaktır. Gagauz Özerk Bölgesi ekonomik olarak Moldova'nın en geri kalmış bölgelerindedir. 2013 yılında bölgeden toplanan vergilerin hepsi Gagauzya'da kalmış, fakat bütçe açığı kapatılamamıştır. Komrat'taki bölgesel hükümet izlediği Rus yanlısı politika ve halkın referandumda Gümrük Birliğine verdiği desteği, Kişinev'deki merkezi hükümet üzerinde bir baskı aracı olarak kullanarak gerekli finansal desteği almayı hedeflemektedir (Calus, 2014).

Moldova'nın Rusya önderliğindeki Gümrük Birliğine katılması gerektiğini savunan ve Moldova yönetimine karşı bazı noktalarda ittifak içinde olan Gagauzya, Transdinyester ve muhalif Moldova Komünist Partisi; Moldova'nın AB ile yapacağı Ortaklık Anlaşması'na ülke egemenliğine darbe vuracağı ve komşu Romanya ile olası birleşmeyi getireceği endişesiyle karşı çıkmaktalar.

2 Şubat 2014'te, Gagauzya hükümeti, seçmenler için AB'ye ya da Rusya'nın öncülüğünde kurulan Kazakistan ve Beyaz Rusya'nın da dahil olduğu Gümrük Birliği'ne katılmak istemelerine dair bağlayıcı olmayan bir referandum düzenledi. Gagauz liderleri Moldova'nın Ortaklık Anlaşması'na imza atmasını sert bir dille eleştirerek Moldova'yı Gümrük Birliği'ne katılmaya davet etti. Liderler seçmenlerden ayrıca, eğer Moldova Romanya'nın bir parçası olmayı kabul ederse, Gagauzya'nın Moldova'dan ayrılma konusunda seçim yapmalarını istedi. Hükümet seçim sonucunu katılanların % 98'inin Gümrük Birliği'ne katılmayı desteklediğini ve eğer Moldova, Romanya'ya katılırsa Moldova'dan ayrılmaya evet dediğini açıkladı. Moldova hükümeti referandumu yasa dışı göstererek kınasa da, 26 Şubat 2014'te Moldova Anayasa Mahkemesi referandumun birinci maddesini, yani Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlık statüsünün değişmesi durumunda, Gagauz halkının kendi başına dış politikasında karar verme hakkına sahip olduğunu kabul edip onaylamıştır.

Gagauz halkı I. Dünya Savaşı'nın ardından Moldova'nın Romanya'ya katılmasını kendileri için kötü günler olarak değerlendirmektedir. II. Dünya Savaşına kadar süren Romanya yönetiminin kendilerine büyük zulümler yaşattığını düşünen Gagauz Türkleri olası bir Moldova-Romanya bütünleşmesine şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Kişinev, en başından beri Gagauz bölgesindeki AB mi GB mi sorusu üzerine düzenlenen referandum fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. Moldova yasasında; dış politika merkezi hükümetin yetkisi altındadır ve Gagauzya tarafından düzenlenen herhangi bir referandum merkezi hükümeti bağlamamaktadır. 3 Ocak 2014'te, Komrat'daki bir mahkeme referandumun yasal olmayacağına hüküm verdi, fakat bölgesel hükümet, hükmün yasal olmadığını belirterek karara karşı çıkmıştır. 9 Şubat 2014'te, başsavcı, referandumu düzenleyenler hakkında cezai soruşturma başlattı. Merkezi hükümet seçimi durdurmak amacıyla, son çare olarak teşkilat için ayrılan para kaynağına el koydu (70.000 dolar kadar). Fakat bu Gagauz asıllı Rus işadamı Yuri Yakubov'un referandumun masraflarını karşılamasıyla etkisiz kaldı. Moldova Başbakan ve Meclis Başkanı seviyesinde Komrat hükümetini ziyaret edip referandumdan vazgeçirmeye çalışsa da bunda başarılı olamadı. Oylamanın ardından referandum sonucunu tanımayan merkezi hükümet Komrat'taki bölgesel yönetime daha sert bir tutum içine girmiştir. O zamandan bu yana; Kişinev, referandumun yasal olmadığını ve kamuoyu yoklamasından başka bir şekilde görülmemesinde ısrar etse de, bölgeye karşı daha sert bir tavır takındı. Gagauz Yönetimi halkın Rus yanlısı bir tutum izlemesini Kişinev üzerinde isteklerini yerine getirmesi için bir araç olarak kullanmaktadır. Transdinyester örneğinde olduğu gibi Moldova'dan ayrılıp uluslararası bir yalnızlığa Gagauzya'yı sokmak gibi bir niyeti olmayan liderlerin halkın oyunu almak için de başvurdukları yollardan biri bağımsızlık kartıdır.

AB-Moldova İlişkileri

AB ile ortaklık anlaşmasını en önemli politik hedef olarak belirleyen Moldova, buradan alacağı destekleme fonlarıyla ekonomik yapısını düzeltmek ve ticari ilişkilerinde Rusya'ya bağımlı olmaktan kurtulmayı hedeflemektedir. NATO içinde barış programlarına katılarak güvenliğini az da olsa sağlama alma gayreti içindedir. 2011-2013 yıllarında AB fonlarından alınan 273 milyon euro sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık sektörüne harcanmıştır. AB ülkeleri Moldova vatandaşlarına Nisan 2014'ten sonra Moldova vatandaşlarına da Schengen bölgesinde vizesiz seyahat etme hakkı verilerek özellikle Moldovan olmayan unsurların AB karşıtı tutumları yumuşatılmaya çalışıldı. AB, Moldova'yı kötü ekonomik yapısı ve iç sorunları nedeniyle yakın zamanda birliğe dâhil etmeyi düşünmese de onu Rusya'nın baskısından kurtarmak için bazı kapıları açmaktadır. Geçtiğimiz yıl Rusya'nın Moldova şaraplarının ithalatına getirdiği kısıtlama karşısında Moldova'dan şarap alma yoluna giden AB aynı zamanda Moldova ile ticari ilişkilerini çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Şu an ticaret hacmindeki % 54'lük payla Moldova'nın en büyük ticari ortağı AB'dir. Moldova'nın AB'ye girmesini özendirecek reklam kampanyalarının Gagauz dilinde de hazırlanarak kitle iletişim araçlarında halka yönelik propaganda olarak yapılması; Gagauzlardaki kuvvetli AB karşıtlığını zayıflatma düşüncesine dayanmaktadır.

Refah, özgürlük ve kimliklere saygının öne çıkarıldığı reklamların çok fakir olan Gagauz halkı üzerindeki tesirinin ne olacağını bugünden kestirmek zordur.

Romanya-Moldova İlişkileri

Moldova'da Moldovan etnik grup arasında Romanya ile bütünleşme fikri çok kuvvetlidir. 2007'de Romanya'nın AB'ye girmesiyle çok sayıda Moldova vatandaşı aynı zamanda Romanya vatandaşlığı da aldı. 2012 yılı itibarıyla ikili vatandaşlığa sahip Moldovalıların sayısı 400 bin civarındadır. 2010 yılında yapılan bir anlaşmayla Romanya Moldova'ya üç yıl içinde yüz milyon euro yardım kararı aldı. Bükreş yönetimi, Moldova'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için Romanya'dan Moldova'ya doğalgaz boru hattı çekileceğini duyurdu (Steven Woehrel <http://assets.opencrs.com>). Gagauz Türkleri muhtemel bir Moldova-Romanya bütünleşmesi sonrasında kendi etnik ve kültürel kimliğinin zayıflayacağını, Moldovanların ülkede egemen unsur olacağını düşünerek bağımsız Gagauzya fikrinin gerekçesi olarak bu durumu öne çıkarmaktadır. Her ne kadar hem Moldova'da hem de Romanya'da birleşme yanlıları olsa da AB üyeliği olan Romanya'nın mevcut yapıları koruyacak politikaları uygulayacağını düşünebiliriz. Romanya Moldova'ya verdiği siyasi ve ekonomik destekle Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu kırmayı hedeflemektedir. Gagauz ve Transdinyester sorunuyla boğuşan Moldova'nın istikrarsızlığı sadece Romanya için değil, AB güvenliği için de tehditlerdir.

Rusya-Moldova-Gagauzya İlişkileri

Moldova'da 2009 da yapılan seçimleri hükümette bulunan Rusya yanlısı Komünist Partisinin kaybetmesi ve AB yanlısı partinin kazanması Rusya'nın Moldova politikasını değiştirmiştir. Moldova'nın AB ile üyelik görüşmelerini başlatması Rusya'nın Moldova'ya karşılık ekonomik bazı yaptırımlar uygulamasına yol açmıştır. Moskova yönetimi tarafından Moldova ekonomisi içinde ağırlıklı iki kalemi oluşturan şarap ithalatının kısıtlanması ve Moldovalı göçmen işçilere zorluk çıkarılması Kişinev yönetimini zor durumda bırakmıştır. Rusların Moldova'daki etkisi daha baskın bir şekilde Gagauz Özerk Bölgesinde hissedilmektedir. Rusya yanlısı Gagauzların 2 Şubat 2014 referandumunda ezici bir çoğunlukla AB ile ortaklık anlaşmasına karşı çıkmalarının temelinde de ekonomilerinin Rusya'ya bağımlı olması yatmaktadır. 11 Eylül 2013'te Rusya'nın, Moldova'nın alkol ürünlerine ambargo koymasına öncelikle, tarım sektörünün şarap üretiminde yoğunlaştığı Gagauzya'yı etkilemiştir. Benzer şekilde, Kremlin'in geçen yılın ikinci yarısında duyurduğu, Rusya'nın emek piyasası ulaşımına getirilen olası sınırlamalardan, Rusya onlar için ana varış yeri olduğu için (çok az Gagauz AB'de iş aramaktadır) en fazla etkilenebilecek olan Gagauz göçmen işçileridir. Özellikle 2014 Kasımında Moldova'da yapılacak seçimler AB ve Rus yanlısı partilerin çekişmesine sahne olacaktır. AB yanlısı partilerin işbaşına gelme-

si Rusya'nın Ukrayna'nın ardından Moldova'ya karşı da askeri güç kullanma seçeneğini ortaya çıkarabilir.

Yunanistan ve Gagauzlar

Balkanlarda Türkiye'ye karşı bir Ortodoks eksenini oluşturma çabasında olan Yunanistan, 2000 yılından itibaren Ortodoks Hristiyan olan Gagauzları kendi propagandaları doğrultusunda yönlendirmek için çabalarını artırdı. Gagauzlara maddi yardım temin edilmesi ve Yunanca öğretilmesi, Yunanistan'a düzenlenecek gezilerle Yunan devletine sempati beslemelerini temin etmek üzere sosyal içerikli çeşitli çalışmaların ve programların yapılması, Yunan vatandaşlığının cazip hale getirilmesi ve hatta bazı Gagauzların Yunanistan vatandaşlığına alınmaları projenin esas amaçları arasında yer alıyor (Cin, 2010).

Yunanlıların günümüzde Yunanlılaştırma, asimilasyon faaliyetlerine gelince tarihte olduğu gibi yine Yunanistan'ın okullar açarak, eğitim ve öğretim faaliyetleriyle Yunan milli kimliğini, dilini ve kültürünü empoze ettiği/dayattığı görülmektedir. Yine Yunan kaynaklarına göre, Yunanistan ile Gagauzların ilişkilerinin geliştirilmesi için Moldova'da beş eğitim ve öğretim programı çerçevesinde Yunan dili ve Yunanlılık öğretilmektedir, terbiyesi verilmektedir. Bu beş programda dört öğretim kurumu yer almaktadır. Bu beş programdan 4'ü Komrat'ta, başka bir deyişle Gagauz Türklerinin özerk cumhuriyetlerinin (Gagauzya'nın) başkentinde yer alırken sadece bir tanesi Moldova'nın başkenti Kişinev'de bulunmaktadır. Bu programları takip eden öğrenciler yazları da Yunanistan'daki Atina, Yanya, Girit, Korfu, Makedonya ve Aristotelyo üniversitelerindeki seminerlere katılmaktadırlar

Yunanistan'ın "Gagauzların derininde açık bir Yunanlılık görülür. Gagauzlar, Bizans Dünyası ve Rumlukla tarihsel bağlarını yitirmemişlerdir" şeklindeki iddiaları bir yandan Balkanlarda oluşturmaya çalıştığı Ortodoks eksenine hizmet ederken bir yandan da Selanik yakınlarında bulunan ve Gagauz kökenlilerin yaşadığı Orestiada kasabasının Yunanlaşmasını sağlamlaştırıyor. Yunanistan dağıttığı broşürlerde Gagauzların aslında Helen olduğunu, Osmanlı zamanında Türkçe konuşmaya zorlandığını ileri sürerek tekrar eski anadillerini öğrenmeleri için isteyenlere Yunanca kursların açılacağını belirtiyor. Gagauzya'nın başkenti Komrat'ta 20-21 Temmuz 2006'da düzenlenen "Dünya Gagauzları Kongresine" Yunanistan'da Dedeağaç yakınlarında bazı köylerde yaşayan Gagauzların katılımının Atina yönetimi tarafından yasaklanması da manidardır (Kılıç Yaşın, 2007). Yunanistan'ın din ve mezhep odaklı Gagauz politikasının dönüştürücü etkilerinin olacağı beklenmemelidir. Yunanistan son yıllarda içine düştüğü ekonomik darboğzdan kurtulmak için çabalarken Ortodoks eksenli yayılcı söylemleri de gittikçe terk etmektedir. Esas önceliği gelir düzeyini artırmak ve refaha ermek olan Gagauz Türklerinin de bu tip propagandalara kanacağını beklemek hayalcilik olur.

Türkiye-Moldova-Gagauzya İlişkileri

Hristiyan Gagauz Türklerinin Anadolu Türkleriyle ilişkileri, Karamanlılar olarak bilinen ve 1924'te Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Mübadele Anlaşması'na göre Yunanistan'a gönderilen Anadolu Hristiyan Türklerinin Grek harfleriyle Türkçe yazdıkları dini ve edebi kitaplar üzerinden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nden ayrılan Moldova'nın dünya vitrininde olumlu bir imaja sahip olabilmesi için bölgedeki güçlü komşusu Türkiye ile dostça ilişkiler kurması talepleri karşısında Gagauzların güvenliğinin sağlanmasını şart koşan Türkiye'nin tutumu Gagauz Türklerinin hafızasında yerleşmiştir. Ekonomik darboğazda olan ve işsizliğin en önemli sorun olduğu ülkeye Türk devleti ve özel sektörünün yatırımları önemlidir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 500 milyon dolar civarındadır. Turkcell ve Efes grubunun da burada önemli yatırımları vardır. Ayrıca Kıpçak'ta bir Türk tekstil fabrikası da bulunmaktadır. Moldova'nın en büyük otelinin Türklere ait olduğu Kişinev'in en büyük alışveriş merkezini ve Rusya büyükelçiliğini Türk müteahhitler yapmıştır. Türkiye, Moldova'nın ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında yedinci, ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında dördüncüdür. Türkiye Moldova'dan soya fasulyesi ve buğday başta olmak üzere daha çok tarım ürünleri satın almaktadır.

Türkiye ve Moldova hükümetleri arasında 3 Haziran 1994 tarihinde imzalanan 35 milyon dolarlık Eximbank kredisi proje ve ihracatın finansmanı için 5'er milyon dolarlık dilimler halinde ve 7 yıl vadeli olarak Gagauz Bölgesi'ndeki sulama kanalları ve içme suyu şebekesinin finansmanı için kullanılması planlanmıştır. Bölgenin kalkınması için yardım paketleri hazırlanmıştır. Sayın Süleyman Demirel'in de Cumhurbaşkanı olduğu dönemde Gagauz Türkleri ile ilgili ısrarlı çalışmalarının burada altı çizilmelidir.

Türkiye-Moldova ilişkileri uzun yıllar durağan bir seyir takip etmiştir. Moldova Başbakanı Tarlev 2003'te Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Bu, Moldova'nın bağımsızlığından sonra başbakan düzeyinde yapılmış ilk ziyaret özelliği taşımıştır. İki ülke arasında 7 ayrı alanda anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Siyasal alanda da iki ülke yükselen marjla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Tarlev'in Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında gündeme gelen önemli müzakere konularından bir tanesi de her iki toplum açısından simgesel anlam arz eden Gagauz Türklerinin durumu olmuştur. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Moldova'da yaşayan 155 bin Gagauz Türkünün durumu ile ilgili olarak muhatabına telkinde bulunmuş, rica ederek Gagauzların hukuki statülerinin belirlenmesini istemiştir. Nitekim bunun sonucudur ki, Gagauzların özerklik hak ve statüleri anayasanın 111. maddesinde kesinlik kazanmıştır. Bu, Gagauz toplumunu önemli ölçüde rahatlatmış ve seslerini duyurabilmelerinde, haklarını talep etmelerinde, yardımlar alabilmelerinde avantaj sağlamıştır. Bunu yerel yönetimin bütün yetkilileri

de her vesileyle ifade etmektedirler. Başbakanlar Erdoğan ve Tarlev'in irade ve kararlılıkları burada belirleyici olmuştur (Veli, 2008: 31).

Gagauzlar, Orta Asya'daki Türkler, Balkanlar'daki Türk azınlıkları ve Bosna'daki Müslümanların aksine, Türkiye'ye taşınmaları halinde otomatik olarak vatandaşlık alamamaktadırlar. Türkiye'deki vatandaşlık hakkı yasasında dinsel tamamlayıcı öge vardır. İslam dinine mensup değil ama etnik köken olarak Türk olan topluluklar Gagauz örneğinde olduğu gibi vatandaşlık almaları zordur. Bugün Türkiye'de illegal çalışan Moldovalıların büyük bölümünü Gagauzlar oluşturduğu için yine de bir Gagauz göçü söz konusudur. Gagauz Türkleri Türkiye'de biraz daha uzun süre kalmak için kendilerine pozitif ayrımcılık yapılmasını talep etmektedir. 2011 yılı içerisinde çoğunluğu Gagauz olmak üzere yaklaşık 85 bin Moldova vatandaşı Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye, Gagauzlar da dahil olmak üzere Moldova vatandaşlarına 30 Dolar karşılığında 1 aylık (30 günlük) vize vermektedir (Rusya 90 gün vermektedir). Moldova vatandaşları 30 günden fazla kalıp çıkış yaparlarsa havaalanında gün başına ceza ödemekte ve belli bir süre Türkiye'ye giriş yapmama cezası verilmektedir. Ayrıca, uzun süre Türkiye'de çalışan Gagauzlar Türk vatandaşı olmak için başvurdukları zaman Moldova kimliğini bırakmaya zorlanmaktadır. Türkiye'de evlenince bile evleri sürekli polis tarafından kontrol edilmektedir (Kanbolat, 2012). Gagauz Türkleri kendilerinin de tıpkı Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan Türkleri ve diğerleri gibi Türk soylularla ilgili yönetmelik kapsamına alınmasını ve 6 aylık vize verilmesini Türkiye'den beklemektedir.

Gagauz Özerk bölgesinin içme suyunun sağlanması projesi, Gagauz radyo ağının genişletilmesi ve günde 6 saat Gagauz Türkçesiyle yayın yapar hale getirilmesi, Atatürk kütüphanesi kurulması, yükseköğretim kurumlarında Gagauz öğrencilere kontenjanlar verilmesi ve bu zamana kadar 150 civarında öğrencinin Türk üniversitelerinden mezun olması Türkiye'nin Gagauzya'da yaptığı en dikkat çekici yardımlar olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye, Gagauz Türklerini, Moldova'nın genel siyaseti içinde hareket etmeye, Rusya'nın etkilerinden uzak tutmaya çalışsa da başarılı olamamaktadır. Gagauzya Özerk Bölgesinin Başkanı Mihail Formuzal'ı destekleyen Gagauz Birliği Topluluğu'nun basın organı, 12 Mayıs'ta, Türkiye adına Moldova'ya bağlı olan Gagauzya'nın "Avrupa entegrasyonu"ndan yana olduklarını açıklayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cemil Çiçek'in Moldova ve Gagauzya ziyareti konusunda "Erdoğan partisinin Gagauzya'da yeni hatası" başlıklı yorumu yayınladı. Bu yorumdan TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in Mayıs 2014'te Moldova ziyaretinde Gagauz Türklerine AB yanlısı tavır almaları yönündeki yaptığı konuşmasının çok tepki topladığı anlaşılmaktadır. Gagauz Türkleri son dönemlerde Türkiye'den gereken desteği görmedikleri konusunda da yakınmaktadırlar (http://turkish.ruvr.ru/2014_05_16/Gagauzlar-Turkiyeden-memnun-degil/).

Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kongaz Süleyman Demirel Moldova Türk Lisesi 1999 yılında öğretime başlamıştır. Moldova'ya bağlı Gagauzya Özerk Bölgesi'nde Çadır-Lunga şehrinde Türk girişimciler tarafından 1993 yılında hizmete açılan Ufuk (Orizont) Lisesi en seçkin eğitim kurumlarından biri olarak dikkati çekmektedir.

Türkiye, Gagauz Türkçesinin ve kültürünün korunması için birçok adım atmıştır. TİKA tarafından Gagauzca yazılı ve sözlü basın desteklenmesi dışında, Gagauz öğrencilerine burs verilmektedir. Gagauzca oyunların sahnelendiği Mihail Çakır Tiyatrosuna yardımlar yapılmakta olup, Gagauz Türkçesiyle kitap basımı teşvik edilmektedir. Ana dilde eğitim yapan milli okulların kurulması konusunda da Türkiye, Gagauzya yöneticilerini harekete geçirmek istemektedir. Ancak bu hususta tam bir netice alınmamıştır.

Türkiye'deki üniversitelerde Gagauz öğrenciler için kontenjan açılmaktadır. Bir karşılıklı değişim programı gereğince Türk öğretmen ve öğrenciler de Komrat Üniversitesi'ne gitmektedir. Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişte olduğu gibi, Türkiye bir Gagauz kitaplığını da finanse etmiştir. Türkiye Kültür Bakanlığı, Gagauz tarihi ve kültürü üzerine bir dizi kitap yayımlamıştır (Karlsson, 2006: 37).

Sonuç Yerine

Ukrayna ve Romanya arasında kalan Moldova'nın stratejik konumu, ülkeyi, NATO, AB ve Rusya arasındaki bölgesel rekabetin merkezine yerleştirmektedir. Şubat 2014'te Gagauz bölgesinde yapılan ve muhtemel bir Moldova-Romanya birleşmesi sonucunda bağımsızlığın ilanının oylandığı referandum; Mayıs 2014'te Kırım Cumhuriyeti'nin Ukrayna'dan ayrılarak referandumla Rusya'ya bağlanması; ardından benzer bir talebin de Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk Bölgesi ile Moldova'ya bağlı Transdinyester Cumhuriyeti'nden gelmesi Romanya ve Moldova'da güvenlik kaygısı oluşturmuştur. Bir taraftan Romanya'nın "Ulusal Güvenlik Stratejileri" içinde tek millet-iki devlet olarak görülen anlayış çerçevesinde Romen etnik kökenli iki ülke vatandaşlarının tek bir devlet olarak birleşme arzusu, diğer taraftan Transdinyester ve Gagauz Özerk bölgesinden yükselen Moldova'dan ayrılmaya yönelik sesler AB üyeliği yolunda ilerlemeye çalışan Kişinev yönetiminin politik manevra yapmasını engelleyen unsurlardır. Uzun zaman Sovyetler Birliği içinde kalan Ukrayna gibi Moldova'nın da Batı blokuna girmesini engellemek için Transdinyester ve Gagauz Özerk Bölgesi kartını Moldova'ya karşı çıkararak Rusya bir müddet daha Doğu Avrupa'da etkili olacağını göstermektedir. Romanya kendi çıkarlarına ve güvenliğine tehdit olarak gördüğü Rusya'nın Moldova'yı sıkıştıran politik uygulamalarından rahatsızlık duymaktadır. Moldova'daki Gagauz halkı Rusya'ya sempati duymaktadır. Kişinev ve Bükreş yönetimi ise Gagauzların Rusya'dan ziyade Türkiye yanlısı bir tutum almasını arzu etmektedirler. Hem Romanya hem de Moldova Türkiye'nin Gagauzların bağımsızlığını desteklemeye-

ceğini varsaymaktadır. Türkiye yöneticileri, Gagauzların Moldova içinde mevcut statüleriyle yaşaması gerektiğini sürekli vurgularlar. Halbuki Türkiye yanlısı bağımsız bir Gagauz devleti yüz yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgi merkezinde yer alan Güneydoğu Avrupa'da Türk etkisini yayma adına stratejik açıdan elverişli bir zemin olabilirdi. Son on yıllar boyunca, Türkiye, etkisini Balkanlar (Bulgaristan, Bosna-Hersek, Kosova) üzerinde de yayarak, dünyanın bu kısmında giderek daha fazla hissedilen bir rol oynamaktadır. Romanya Balkanların giriş kapısı gibidir ve Romen devletin jeopolitik işlevi, bu kapıyı Rusya'ya karşı kapalı tutmaktadır. Bu açıdan, bölgeye yerleşmek Ankara için şüphesiz jeopolitik olarak büyük önem taşımaktadır (Gupevic, 2013). Nisan 2014'te Gagauz Halk Meclisi Başkanı Dmitry Konstantinov'un Komrat'ta bir Rus konsolosluğunun açılmasını istemesi Gagauz Özerk Bölgesindeki yönelimin hangi istikamette olacağını işaretlerini vermektedir. Güneydoğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında müşterek coğrafya, kültür ve tarih paylaşılmaktadır. Bu durumda potansiyel güce sahip olan Türkiye'ye düşen ilk görev bölge ülkeleri arasındaki gerginlikleri gidermek ve bölgesel bütünleşmeleri teşvik etmektir. Türkiye bölgede yüksek düzeyde ziyaretleri, ticaret anlaşmaları, hükümet dışı örgüt düzeyinde faaliyetleri, enerji bağlantıları ile kültürel ve insani çabalar göstererek daha güçlü köprüler inşa etmiştir. Bu çabalar, bölgenin kalkındırılmasına yönelik olumlu etkiler oluşturmuştur. 250 bin Ortodoks Hristiyan Gagauz Türk'ü dışında, bölgedeki 5 milyonluk Türk-İslam dairesi içindeki nüfus, Türkiye'nin bölgeyle ilgilenmesini gerektiren en önemli nedendir.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa-Hülya ARGUNŞAH (2007). *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri.
- BABAÖĞLU, N. (1999). "Gagauz Türklerinin Kiril Alfabetinden Lâtin Alfabetine Geçmesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 7, Bahar 1999.
- BENEDIKTER, Thomas (2014). *Modern Özerklik Sistemleri*, Nika Yayınevi, Ankara.
- CALUS, Kamil (2014). "Gagauzia: growingseparatism in Moldova?" *OSW Commentary*, Number 129, 10.3.2014, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_129.pdf
- CİN, Turgay (2010). "Milletlerarası İlişkilerde Yunanlılaştırma Faaliyetlerine (Asimilasyona) İlişkin İki Örnek: Kalaşlar Ve Gagauzlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2010, Sayı 25: s. 11-50.
- GUPEVİC, Vladislav (2013). "Romen-Türk politikalarının kavşağında Gagavuzya", <http://rusyaanaliz.com/romen-turk-politikalarinin-kavsaginda-gagavuzya/>

- GURR, Ted Robert-Michael L. HAXTON (2000). "The Gagauz of Moldova: Settling an Ethnonational Rebellion" in Ted R. Gurr, *Peoples versus States, Minorities at Risk in the New Century*, Washington, s. 218-222
- GÜRSES, Emin (1998). *Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem*, İstanbul: Bağlam Yayınevi
- HAINES, John R. (2014). "Will Moldova Fracture? Considering the Case of Găgăuzia", *E-Notes*, July 2014. (<http://www.fpri.org>)
- HATLAS, Jerzy (2011). "The Gagauz People in Bessarabia". *SlupskieStudiaHistoryczne*, Vol. 17, s. 191-200.
- HOSKING, Geoffrey (2011). *Rusya ve Ruslar*, (Çev. Keziban Acar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- JARVE, Priit (2005). "Autonomy of Gagauzia: A Post-Soviet Experience", in: Zelim Skurbaty, *Beyond a One-Dimensional State - An emerging right to autonomy*, Leiden/Boston, 429-456.
- KANBOLAT, Hasan (2012). "Türkiye-Moldova İlişkilerinde Pozitif Adımlar ve Gagauzlar", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4054>
- KARLSSON, Ingmar (2006). *Avrupa'nın Üvey Evlatları*, Çev. Turhan Kayaoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul.
- KAYAPINAR, Ayşe (2006). "II. Bulgar Krallığı", *Balkanlar El Kitabı I*, Derleyen Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Çorum, s. 232-252.
- KILIÇ YAŞIN, Gözde (2007). "Yeni Yunan Tragedyası: Gagauzlar", *2023 Dergisi*, Sayı 73, Mayıs 2007.
- MENZ, Astrid (2003). "Endangered Turkic Languages: The case of Gagauz" In, *Language death and language maintenance: theoretical, practical and descriptive approaches* (ed. Mark Janse & Sijmen Tol), Amsterdam: Benjamins, s. 143-155.
- ÖZKAN, Nevzat (1999). "Gagauz Türk Edebiyatı", *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 12, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- , (2002), "Gagauzlar" *Atlas*, sayı 109, Nisan 2002, s. 70-89.
- , (2007), "Gagavuz Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.83-169.
- PRISAC, Lidia (2012). "Ethno-cultural Relationships in the Republic of Moldova" *Postmodern Openings*, Volume 3, Issue 2, June, s. 67-81.
- PROTSYK, Oleh (2011). "Gagauz Autonomy in Moldova: The Real and the Virtual", in *Post-Soviet State Design Asymmetric Autonomy and the Settlement of Ethnic Conflicts*, Edited by Marc Weller, Katherine Nobbs, University of Pennsylvania Press, s. 231-251.
- VELİ, Tuğrul (2008). "Karadeniz'deki Son Gelişmeler ve Türkiye-Moldova İlişkileri Işığında Moldova'daki Parlamento Seçimleri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 19, Güz 2008, s. 31-39.

Bilgehan Atsız Gökdağ

WOEHREL, Steven (2014). "Moldova: Background and U.S. Policy"

http://assets.opencrs.com/rpts/RS21981_20050727.pdf

http://www.cihan.com.tr/news/Avrupa-ile-Rusya-arasinda-kalan-Moldova-kritik-esikte_6564-CHMTQwNjU2NC80

http://turkish.ruvr.ru/2014_05_16/Gagauzlar-Turkiyeden-memnun-degil/